

DR. KÓKAI SÁNDOR*

A BÁNSÁG, MINT A TÖRTÉNELMI MAGYARORSZÁG SAJÁTOS RÉGIÓJA KÜLÖNBÖZŐ SZEMLÉLETEK TÜKRÉBEN

THE BÁNSÁG AS A SPECIAL REGION OF THE HISTORICAL HUNGARY IN DIFFERENT ASPECTS

ABSTRACT

Today the Bánság region maybe born again. There are a new form of the organization. There are looking for a place of the new globalization world. They are ready to work together their neighbours. Especially because the Hungary and Romanian there are member of the European Union. They are looking for all the connection system which was very strong on the historical time. They can only this way for them for the development way and the because there are difference kind of ethnics they can get helping by this way. After the Trianon treatment it is changed many economical and other problems and cut it down the traditional, economical and social connections.

1. Bevezetés

Kétségtelen tény, hogy a történelmi Magyarország történelmi-földrajzi régiói „feltámadni” látszanak. A területi folyamatok ma sem állnak meg az országhatároknál, a társadalmak, a helyi és térségi közösségek önmaguk helyét keresik a globalizálódó világban. A trianoni határok szabdalta régiók lakói önmaguk helyét, múltját keresik, melynek eredményeként a történelmi földrajzi aspektusú régiókutatások is reneszánszukat élik napjainkban. Nem véletlen, hogy a történészek és geográfusok széles táborát bevonva sorra születnek az ún. régió monográfiák, jelezve a kutatóműhelyekben folyó alap- és alkalmazott kutatások színvonalát, melynek egyik aspektusa a régió fogalmának, horizontális és vertikális tagolt-sági szintjeinek eltérő értelmezése.¹

A másik, hogy – a tematikus térképeken túllépve – grafikus térszerkezeti ábrák és térszerkezeti modellek formájában is megjelenítik a dualizmus-kori Magyarország (Kárpát-medence) különböző szemléletű (pl. természeti, társadalmi, gazdasági, modernizációs, közigazgatási stb.) régióit, országrészeit, illetve nagy tájait, s a közöttük zajló munkamegosztás formáit. Olyan állapotrajzok készülnek a korabeli Magyarország társadalmi-gazdasági-települési térszerkezetéről és változásainak folyamatairól, melyek komplex egészet alkotva szintézisei és esszenciái a kutatásoknak. A történész és geográfus szakma csoportjai és egyéniségei úttörő szerepre vállalkoznak, hiszen mindkét fél, ha csak olykor árnyalatilag is, más-más gondolatvilágával, elemzési és szintézis alkotói szemléletmódjával szolgálja a nemes ügyet, feltárni és elemezni a Kárpát-medence ekkor differenciálódó ország-részeinek (régióinak?) specifikumait és kapcsolatrendszeit, elhelyezve a történelmi Magyarország – ritkábban az Osztrák–Magyar Monarchia – egységesen működő és funkcionáló, egyszerre tradicionális és ugyanakkor modernizálódó térszerkezeti rendszerében.

A területi kutatások különböző elméletek, szemléletek halmaza, így elfogadható, hogy ugyanazon földrajzi térre – azonos időszakra vonatkoztatva is – több térszerkezeti ábra és

* Főiskolai tanár – Nyíregyházi Főiskola.

modell készülhet, amelyek kisebb-nagyobb eltéréseket mutathatnak. A történelmi Magyarországon a régiók számát, kiterjedését, a közöttük lévő kapcsolatok mélységét és irányultságát tekintve még nincs konszenzus a magyar geográfiában. A különböző aspektusú elképzelések földrajzi szemléletű eredményeit – a Bánság példáján keresztül – bemutatva néhány problémakört kívánok felvillantani, és keletkezésük időrendjében rendszerezni.

2. Természetföldrajzi szemléletű elképzelések

A természeti adottságok, mint tájalkotó és tájformáló tényezők, s a társadalom által felhasznált és igénybevett helyi és helyzeti energiák egyik determináns eleme, kihagyhatatlan egy komplexitásra törekvő áttekintésből. Az egyszerűbbnek tűnő természetföldrajzi szemléletű felosztások is csak néhány nagy táj léteiben (pl. Alföld, Erdély, Felvidék stb.) jutottak konszenzusra, határaik megvonásában alig. Az egyik legelfogadottabb felosztás, a Bulla-Mendöl-féle² szerint a Kárpát-medence hét nagytájra tagolódik, melyből kettő (Alföld, Erdély) fedi le a Bánság területét. Merőben más Prinz Gy. természetföldrajzi tájtagolása,³ mely alapján a Kárpát-medence tizenhat nagytája közül immár négy fedi le a Bánság 28 522 km²-nyi területét (1. ábra).

1. ábra. Prinz Gyula földrajzi tájai

Figure 1. Geographical landscapes of Prinz Gyula

Forrás: Prinz Gyula 1924

A Bánság mai lehatárolása a Kárpát-medencén belül természetföldrajzi szempontból látszólag egyszerű, főként, ha a vízrajzi – Duna–Tisza–Maros – határokat tekintjük. A Duna, Tisza, Maros, valamint az egykori Krassó-Szörény vármegye keleti határa közötti területen négy nagytáj (Alföld, Bánsági-dombvidék, Bánsági-hegyvidék, Déli-Kárpátok), valamint közép- és kistájak (12 db, ill. 37 db) együttese alkot teljes lefedettséget (2. ábra).

Sem a határoló folyóvölgyek, sem pedig a megyehatárok nem alkottak természetes határt, mindazok ellenére, hogy tektonikailag kijelölt folyóvölgyek és medencék (pl. Temes-Cserna árok, Almás-medence stb.) mozaikszerűen feldarabolják és elhatárolják a jelentősebb rögvölgyeket, fennsíkakat és hegységeket. A táji tagozódást figyelembe véve jóval bonyolultabb a kép, jó példa erre a Polyána Ruszka hegység, melyet földrajzi helyzete alapján soroltak már az Erdélyi-középhegységhez,⁴ felépítő kőzetei alapján a Déli-Kárpá-

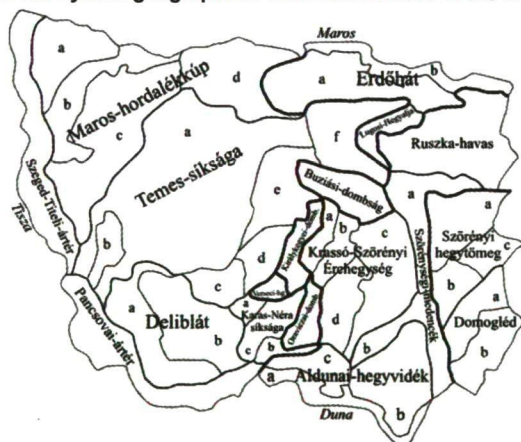
tokhoz is.⁵ A Pannon Enciklopédia szerzői s a Kárpát-medence természetföldrajzi kutatásával foglalkozók zöme azonban a Bánsági-hegyvidék különálló részének tekintette.⁶

Székely András a Bánsági-hegyvidéket és a Polyána Ruzska hegységet is a Déli-Kárpátok részének tekintette.⁷ A Bánsági-hegyvidék és a Déli-Kárpátok elhatárolása (Temes-Cserna árok mentén) is okoz problémákat, s e lehatárolási kísérletek⁸ több, mint kétségesek. A Bánsági-hegyvidék és a Krassó-Szörényi-Érchegeység igen különböző geológiai korú, szerkezetű és csapásirányú, valamint összetételű vonulatokból áll (pl. Orsovai-hg., Almás-hg., Lokva-hg., Verseci-hg. stb.), melyek egy része a Déli-Kárpátok szerkezeti övezetéhez tartozhat (pl. Orsovai-hg., Karánsebesi-hg.), más része az Erdélyi-szigethegység paleozoos tömegéhez kapcsolódhat.

Az Alföld esetében is megfogalmazódhatnak kételyek, melyek szerint sem a Tisza, sem a Maros nem jelent markáns elkülönülést, különösen morfológiai értelemben. A megsüllyedt és összetöredezett torontál-temesi löszsíkron elhelyezkedő hordalékkúpok (pl. Maros, Bega, Temes stb.) és megsüllyedt medencék (pl. Alibunári-mocsár stb.) sorozata, illetve a folyók keskenyebb-szélesebb völgytalpai és kiterjedt árterületei (pl. Marosszög, Temes ártér, stb.), változatos formakincsükkel (pl. morotvák, parti dűnék, övzátonyok, mocsarak stb.) ugyanolyan gazdagon tagolják a Bánság síksági jellegű mezo- és mikrotájait is, mint az Alföldet.

2. ábra. A Bánság természetföldrajzi tájai és határai

Figure 2. Physical geographical units and borders of the Bánság

Forrás: Hajdú-Moharos J.

3. Társadalomföldrajzi szemléletű elképzelések

A társadalmi folyamatok tér- és időbeli alakulása a dualizmus kori Magyarország fejlődésének egyik – ha nem a legfontosabb – olyan alfája és omegája, amelynek sajátosságai nélkül nem érthetők meg a huszadik század történései, sem Trianon, sem az azt követő időszak. A régiók számát és kiterjedését, a közöttük lévő kapcsolatok mélységét és irányultságát tekintve még nincs konszenzus a társadalomföldrajzi szempontú felosztásokban sem, az azonban egyértelmű, hogy a Bánság, akár önállóan,⁹ akár a tágabb horizontú Délvidék részeként¹⁰ kiemelkedő szerepet játszott a társadalmi-gazdasági, térszerkezeti, etnikai, demográfiai stb. folyamatokat tekintve (3. ábra).

3.1. Centrum-periféria elképzelések

Az elmúlt évtizedek egyik leginkább kutatott Kárpát-medencei térrelációja a centrum-periféria ellentét. Alkalmazhatóságához el kell fogadnunk például Tóth József megállapítását, mely szerint „...a XIX. század folyamán az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között körvonalazódni kezdtek a regionális fejlődés magterületei, elkülöníthetők bizonyos régiókezdemények, melyekből zavartalan fejlődés esetén minden bizonnyal definitív régiók alakulhattak volna ki...”¹¹

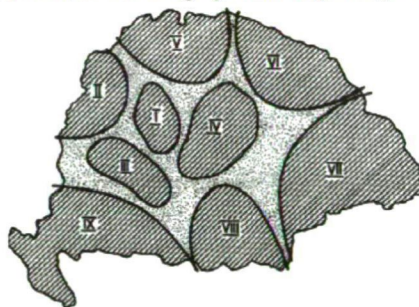
A fenti definíciót felhasználva számos olyan tudományos munka született, amely – különböző vizsgálatok révén – a centrum térségek lehatárolására vállalkozott.

Azzal a megállapítással is egyetérthetünk, mely szerint: „...a régiók csak attól kezdve értelmezhetők, amikor a termelőerők fejlődési folyamata eljutott abba a fázisba, amelyben a munkamegosztás területi aspektusának megfelelően olyan térségek különülnek el egymástól, amelyeknek saját fejlődési ívük, struktúrájuk, jövőjük, így fejlesztési problémáik is vannak, amelyek bizonyos belső kohézióval rendelkeznek, textúrájuk a magterületen sűrű és a perifériák felé ritkul, az ott élő lakosság tudatában entitásként tükröződnek, s bizonyos komplexitásuk van...”¹²

E meghatározás egyben azt is jelenti, hogy a társadalmi-gazdasági önfejlődésből születő régiók (3. ábra) megjelenése és kutatása a legfontosabb, s nem a mindenkor felülről kiinduló regionális – zömmel igazgatási – átszervezési kísérletek, mely utóbbira éppen a Temesi-Bánság XVIII–XIX. századi fejlesztése lehetne a legjobb példa.¹³ Tény, hogy Horvátország és Erdély különállása mellett a Bánság az egyetlen olyan országgrésznyi terület a történelmi Magyarországon, ahol az igazgatásban, a területfejlesztésben, a telepítési politikában 1718–1918-ig a regionális elvek is érvényesültek, dacolva és ellentétbe kerülve olykor a magyar alkotmányjogi hagyományokkal.¹⁴

3. ábra. A történelmi Magyarország régiói a 20. század elején

Figure 3. Regions in historical Hungary at the beginning of the 20th century

Forrás: (szerk.) Tóth J. 1997

3.2. A Nyugat–Kelet fejlettségbeli különbség vetületei

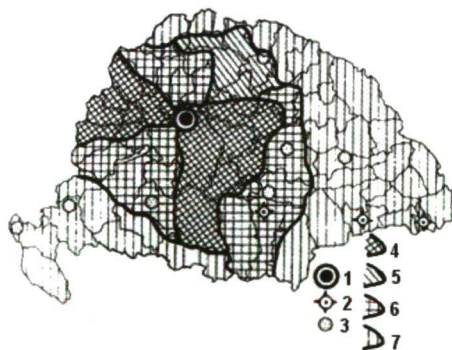
Az ország gazdasága a történelmi Magyarország fejlődését tekintve az egyik olyan szegmens, mely egyben a legvitatottabb, tényei és adatai egyértelműek, magyarázatuk korántsem. A kulcskérdés az, hogy a korábbi klasszikus gazdaságtörténeti feldolgozásokhoz (pl. Berend T. Iván, Ránki Gy., Gunst P., Katus L., Hanák P., Kövér Gy., Szuhay M. stb.) képest, amelyek az ország – ezen belül például az Alföld – elmaradottságáról szóltak, a társadalmi-gazdasági fejlettség vizsgálatának új megközelítési formái (pl. modernizáció, humán fejlettségi faktorok stb.) milyen új eredményeket hoztak. Van-e mindennek szemlé-

letet és régiót formáló hatása? E tekintetben Beluszky Pál kutatási eredményei¹⁵ kiemelkedő jelentőségűek, melyek közül a történelmi Magyarország modernizációs zónáit (4. ábra) bemutató a legismertebb.

Beluszky professzor korrekt módon ismerteti az eddigi kísérleteket, és kellő visszafogottsággal helyezi ezek sorába saját térszerkezeti vázlatát, nem titkolva az alkotóelemekben rejlő nehézségeket. Beluszky Pál a Bánság területét két és fél megyére szűkíti le modernizációs térképén, kettévágva a régiót úgy, hogy Krassó-Szörényt Erdély tradicionális, alig modernizálódó régiójához, míg Temest és Torontált Szabolcs, Bihar, Csanád és Arad megyékkel együtt a modernizációs folyamat elején álló köztes zónához kapcsolja, amely még nem szerveződött régióvá. „...A zóna mind gazdaság- és településtörténeti szempontból, mind a lakosság nemzetiségi (pl. Temes vármegyében a lakosság nemzetisége községről, községre változott) és vallási összetételét tekintve, mind természetföldrajzi szempontból rendkívül heterogén volt. Így nem jött létre belső kohézió. Növelte a zóna kiegyensúlyozatlanságát, hogy az ide tartozó, rohamosan növekvő, modernizálódó nagyvárosok – Nagyvárad, Arad, Temesvár – környezete modernizációban hátramaradott térség volt...”.

Amellett, hogy egyetértek Beluszky professzor úr megfogalmazásával, s azzal a fontos kitételrel, mely szerint: „...e vizsgálat során kirajzolódó modernizációs zónákat mutatjuk be, hangsúlyozva, hogy e régiókat a magyarországi modernizáció szintjéhez képest határoztuk meg (azok tehát csak ebben a relációban értelmezhetők)”,¹⁶ saját kutatásaim az elmúlt években arra irányultak, hogy a Bánság (önálló) regionális specifikumait összegyűjtssem, kiemeljem és értékeljem.

4. ábra. Modernizációs zónák a századelő Magyarországon
Figure 4. Modernisation zones in Hungary in the early 20th century

1= a modernizáció hídfőállása, Budapest; 2= modernizációs góccok számottevő „kisugárzással”;
3= modernizációs góccok; 4= számottevő modernizációval jellemezhető zónák; 5= a modernizáció második hullámának zónája; 6= a modernizációs folyamat elején álló zóna; 7= „tradicionális” régiók

Forrás: Beluszky P. 2008

3.3. Funkcionális téregységek néhány típusa

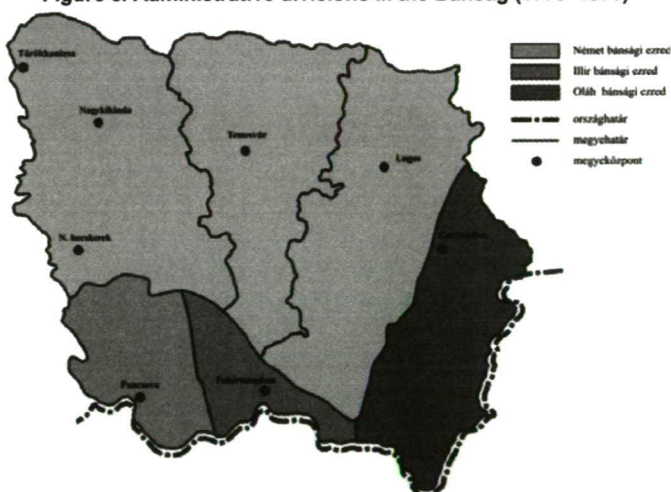
A régiókutatások zöme egy-egy társadalmi-gazdasági elem alapján történő térfeosztás, amely történhet az adott területen élő népesség jellemzőinek, demográfiai, társadalmi viszonyainak, gazdaságának, településhálózatának vagy éppen közigazgatási egységeinek megfelelően. A régiók határainak kijelölésénél kettős tendencia érvényesülhet, ez egyrészt a hasonlóság (homogenitás), másrészt a funkcionális kapcsolat, melyek eredménye a különböző téregységek megrajzolása. Az esetek nagy részében egy-egy homogén térség több

funkcionális egységre is tagolódik. Arról nem is beszélve, hogy például a vásárvonalon elhelyezkedő városok homogénnek tekintett vonzáskörzete minimum két funkcionális térre terjedt ki a történelmi Magyarországon.

3.3.1. Közigazgatási régiók

A magyar közigazgatás dichotómiái ismertek (pl. területi aránytalanságok, központ-terület egymáshoz való viszonya etc.). Eltekintve az államismei geográfia korai kísérleteitől (pl. Alsó- és Felső-Magyarország, s az ezen belül Dunán, ill. Tiszán innen és túl) az első komoly törekvés II. József közigazgatási területbeosztása volt. A kerületek, valamint Erdély és a katonai határőrvidék határainak kijelölése mellőzött mindenféle földrajzi szempontot, s elsősorban igazgatási igények figyelembe vételével történt. A nemzeti ellenállást megtestesítő megyékkel szemben II. József tíz közigazgatási kerületre osztotta az országot, melynek sajátos bánáti leképezése, hogy 1785-ben síkságra és hegyvidékre tagolta a régiót. A síkságon az állattenyésztést kívánta előmozdítani, a lakosság szaporítását inkább szerb, mint más külföldi telepésekkel akarta elősegíteni. A hegyvidéken a románok felkarolását ajánlotta, s helytelenítette, hogy szolgáljanak bánnak velük.¹⁷ A Bánsági-határőrvidék területi különállása továbbra is megmaradt (5. ábra).

5. ábra. A Bánság közigazgatási tagolódása (1779–1876)
Figure 5. Administrative divisions in the Bánság (1779–1876)

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A Bach-rendszerhez kapcsolódó közigazgatási beosztásban a Bánság megosztottsága változatlanul megmaradt.

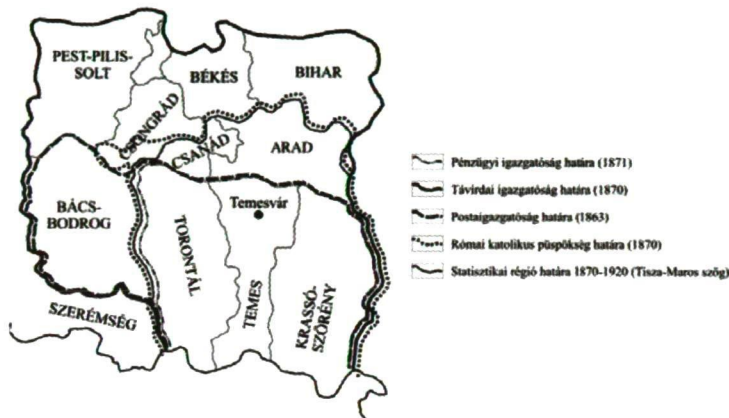
3.3.2. Szakigazgatási-statisztikai régiók

Külön hangsúlyt fektetve az egyes szakigazgatási „ágazatok” (pl. igazságügy, hadügy) területi rendszerére és a szakigazgatási régiókra megállapítható, hogy nem sok támogatást nyújtanak a történelmi Magyarország társadalmi nagyrégióinak felismeréséhez, s bennük a Bánság egzakt lehatárolása sem jelent meg (6. ábra).

A megyék mellett és felett kiépülő modern szakigazgatás intézményei illetékességi területeiket tekintve átnyúltak a Tisza és a Maros folyó vonalán, illetve a megyehatárokon. Azonban még így sem oldhatta meg a korabeli megyehatárokon átnyúló településközi kapcsolatok problematikáját sem (pl. Szeged, Arad).

6. ábra. Temesvár regionális szerepköre (1860–1870)

Figure 6. Regional functions of Temesvár (1860–1870)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

3.3.3. Gazdasági ágazatokhoz kötődő régiók

Gazdasági ágazatokhoz köthető régiókat két kutató határozott meg. Nagy Mariann mezőgazdaság régiókat határozott meg faktor- és klaszter elemzéssel.¹⁸ (lásd még a 7. ábrát), míg Gál Zoltán a pénzügyi szféra gazdaságban betöltött innovációs és modernizációs szerepét vizsgálta.

7. ábra. A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a cluster-elemzés alapján

Figure 7. Regional structure of the Hungarian agricultural according to cluster-analysis

Forrás: Nagy Mariann 2003

Véleményem szerint a legnagyobb probléma ezen régió-lehatárolásokkal, hogy mind a mezőgazdasági régiók (20 db kistrégió, ill. 7 db nagyrégió), mind a statisztikai régiók szerint vizsgált pénzügyi szolgáltatások területi fejlettségbeli differenciái nincsenek összhangban az országrészek (9db) területével, s így nehéz általános jellemzést adni a Kárpát-medence régióiról. Az önálló Bánát sajátosságai is elmosódottabbakká válhatnak, ha mezőgazdaságilag Bács-Bodrog megyével, pénzügyileg pedig Arad és Csanád megyékkel kiegészítve mutatják be a specifikumait.

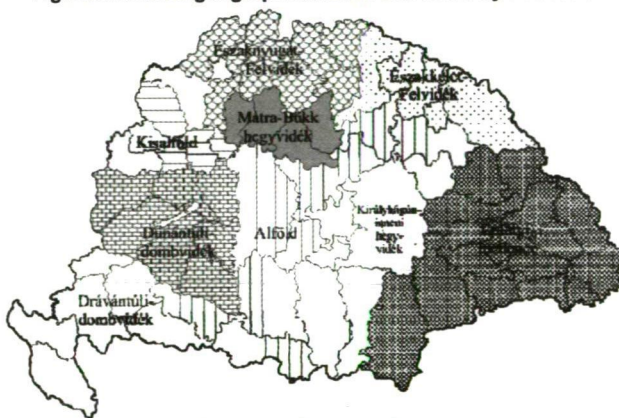
4. Komplex területfelosztási kísérletek

A komplex területfelosztási kísérletek alatt a természet- és társadalomföldrajzi tényezők együttes alkalmazását értjük. Számos természeti tájalkotó elem hasonlóságát (pl. éghajlat, domborzat, növényzet) figyelembe véve, illetve a társadalmi-gazdasági-települési tér funkcionális kapcsolatainak elemei alapján határozzák meg a régió igazi karakterét. Különösen fontos az elemzésekben, hogy a természeti viszonyoknak a társadalom térszerkezetére gyakorolt hatására helyeződik a hangsúly. A természeti táj és a társadalom funkcionális egységére épülő munkamegosztás teremtette gazdasági egységek (régiók) kutatói a helyi és helyzeti energiák és adottságok szerepét emelik ki. A társadalmi-gazdasági erőterekre és szintekre, esetenként az államszervező folyamatokban együtt tükröződő regionalizmus és regionalizáció bonyolult összefonódására és egymásrautaltságára helyezik a hangsúlyt. A dualizmuskori Magyarország társadalma a Kárpát-medence helyi és helyzeti energiáit – társadalmi-gazdasági szerveződésénél fogva – úgy tudta használni és működtetni, hogy három funkcionális térszínen (alföld, dombvidék, hegységkeret) volt jelen egyszerre, s területi rendszerébe zökkenőmentesen építette be a korábbi térszerkezetek legfontosabb, ekkor még ható elemeit.

A komplex területfelosztási kísérletek egyikeként mindenképp meg kell említeni Fodor Ferenc (1924) „természeti” földrajzi tájbeosztását (8. ábra). Fodor Ferenc a természetföldrajzi adottságoknak a mezőgazdasági termelésre gyakorolt hatását elemezte – Kemény György 1917-ben publikált járási szintű adatainak figyelembevételével – és korrigálta, mely alapján a Bánság területét három különböző részre tagolta.

8. ábra. Fodor Ferenc Kemény György nyomán korrigált természeti földrajzi tájbeosztása

Figure8. Natural geographical units corrected by Fodor F.

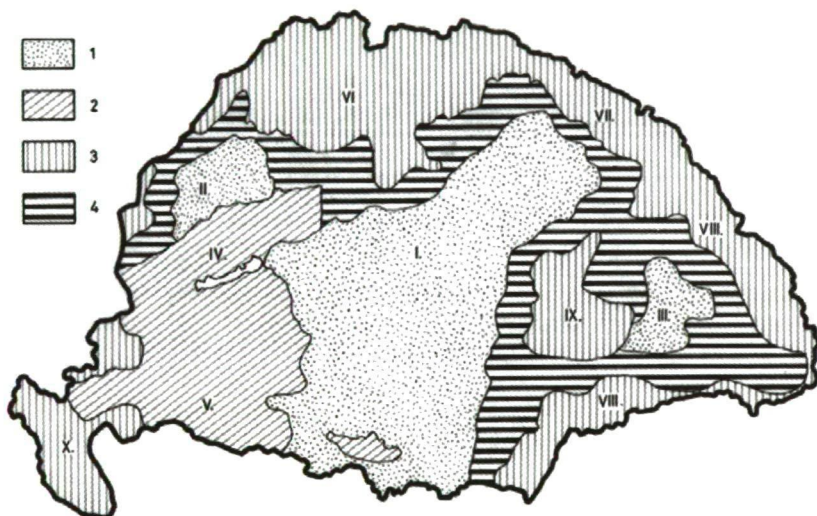
Forrás: A szerző saját szerkesztése

Frisnyák Sándor több korszakra is elkészítette Magyarország gazdasági tájait bemutató térképét (az általa javasolt 19–20. század fordulójára érvényes felosztást lásd 9. ábraként). Frisnyák felosztása messzemenő megegyezést mutat a természetföldrajzi nagytájakkal, mivel Frisnyák professzor szerint a földrajzi munkamegosztás a természeti környezet által kijelölt „életterek” között alakult ki a hasonlóság egyértelmű.

Bánsági viszonylatban mindez azt jelenti, hogy három megyéje három gazdasági tájhoz (tájtípushoz) került. A homogénnek tűnő tájtípusok között önállóként megjelenik az átmeneti övezet is, amit a mezőgazdasági termelés jellegzetességeinek a tájalakításban tulajdonított kiemelkedő szerepe. E tekintetben kerülhetett egy régióba a Szerémség, a Mezőföld, a Nyírség és a Bánsági-alföld.

9. ábra. Magyarország gazdasági tájai a 19–20. sz. fordulóján

Figure 9. Economical landscapes of Hungary at the end of the 19th century

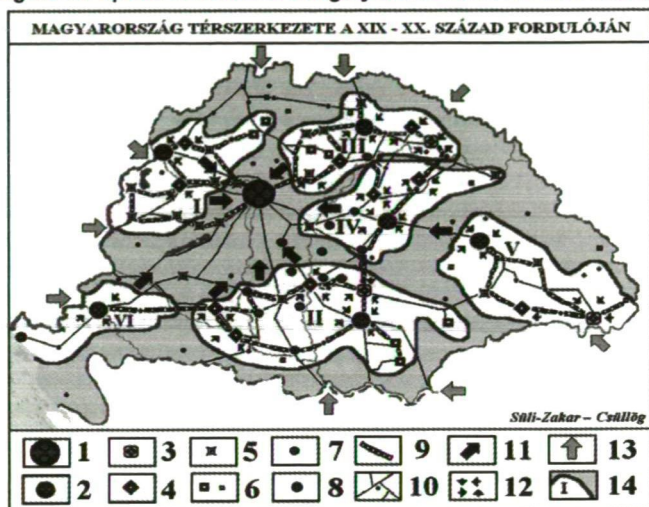

Forrás: Frisnyák S. 1995

Inkább a kuriózumok közé tartozik Csüllög Gábor (2003) sajátos térszerkezeti és nagy-régiós vázlata a dualizmus-kori Magyarországról (10. ábra). Amellett, hogy nincs központi régió és széles átmeneti zónákkal találkozunk, erősen kétséges, hogy a középkorban kiemelkedő fontosságú Délvidék egységes régió volta fennállt-e még a 19–20. század fordulóján.

A teljesség igénye nélkül megemlítem, hogy a különböző forgalmi-terheltségi adatok jól mutatnák az egyes mikro- és mezoregiók közötti kapcsolatrendszer, a transzverzális vonalak hiányát, ezzel a földrajzi munkamegosztás hiányát akár két szomszédos, de hasonló gazdaságú régió között. Elegendő a Hunyad megyei és a Krassó-Szörény megyei vasipar példáját megemlíteni, melyek között jelentős együttműködés és közlekedési kapcsolat (pl. közvetlen vasúti) sincs. Az is elgondolkodtató, hogy Szegedtől Titelig az egész dualizmus korában egyetlen vasúti híd sem kötötte össze az ország két – sok faktor szerinti is – legjelentősebb mezőgazdasági vármegyéjét. Meggyőződésem, hogy ebben az időszakban az önálló Bánság sajátos különállásával és különválásával megkülönböztetett helyet foglalt el a történelmi Magyarország földrajzi régiói között.

10. ábra. Magyarország térszerkezete a XIX-XX. század fordulóján
 Figure 10. Spatial structure of Hungary at the end of the 19th century

1. Országos központ, 2. Régióközpont, 3. Részleges régióközpont, 4. Regionális gyűjtő központok,
5. Regionális alközpontok, 6. Országos és regionális ipari központok és ipari térségek, 7. Országos jelentőségű agrárkereskedelmi központok és agrárterületek, 8. Országos jelentőségű kikötő,
9. Fő térszerkezeti vonal, 10. Térszerkezeti szerepű vasúti fővonalak, 11. Országos gyűjtő irány,
12. Regionális gyűjtőirány, 13. Külső hatások iránya, 14. Régiók: I. KISALFÖLDI, II. DÉLVIDÉKI, III. FELVIDÉKI, IV. PARTIUMI, V. ERDÉLYI, VI. HORVÁTORSZÁGI

Forrás: Csüllög G. 2003

A régiófelosztási kísérletek között meg kell még említenünk Gulyás László kísérleteit, aki úgy próbált meg a dualista korszakban megszülető régiók gazdasági életéről statisztikai adatsorokhoz jutni, hogy ezeket a régiókat dualista vármegyékre vetítette vissza. Jó példa erre a 2009-ben megjelent Bánság monográfia¹⁹ melynek történeti részében²⁰ Gulyás a Bánság fogalmát a dualista vármegyarendszerre vetítette vissza, ennek megfelelően Temes, Torontál és Krassó-Szörény vármegyét tekinti Bánságnak.

5. Összegzés

A Bánság helye a történelmi Magyarország régiói között rendkívül problematikus. Önálló régióként nem, a tágabb horizontú Délvidék (Bácska, Bánát, Szeremség) részeként azonban több kutatónál – Tóth J., Gulyás L., Süli-Zakar, Csüllög G., Marjanucz L.²¹ – is kiemelkedő szerepet játszott a társadalmi-gazdasági, térszerkezeti, demográfiai, etnikai-vallási stb. folyamatokat kutatva. Gulyás László kifejezetten egy ún. „tágan értelmezett Délvidék” részeként, annak egyik alkotóelemeként értelmezte a Bánságot.²²

A Bánság gazdasági sajátosságait a kapitalizálódó Magyarország igényei formálták és alakították, ennek ellenére a meghatározó területi folyamatokat alapvetően az eltérő társadalmi munkamegosztással összefüggő gazdasági fejlődés határozta meg. A bánsági gazdaság egyes ágazatai a XIX. század második felében erőteljesen differenciálódtak a társadalmi-gazdasági erőterek és szintek változatos mozaikjaira tagolva a régiót, alkalmazkodva az egységes térszerkezetéhez. A gyáripar megerősödése és a

kereskedelem, valamint más szolgáltatások (pl. infrastrukturális, pénzügyi stb.) együttesen váltak a fejlődés motorjává, szoros kölcsönhatásban a megizmosodó árutermelő mezőgazdasággal. Az átalakulása jellege és intenzitása évtizedekre meghatározta a régió helyét a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában.

A Bánság társadalmi-gazdasági-települési sajátosságai alapján megállapítható, hogy sajátos, önálló régiója a Kárpát-medencének, s jól elkülönült, mind az Alföldtől, mind a Délvidék és Erdély más régióitól, melyre a Trianonban megrajzolt új határok (8. térkép) a térsziszofréniát és a gazdasági ellehetetlenülést hozták, napjainkig megoldatlan, halmozottan hátrányos helyzetű, határmenti perifériákat alkotva.

A trianoni határ, napjainkban is torzítja a földrajzi tér természetes szerkezetét, csökkenti, vagy minimalizálja a társadalmi-gazdasági érintkezés intenzitását. A Bánság romániai részét ugyanakkor a mai szóhasználat szerint általában a tágabb értelemben vett Erdély részének tekintik, hasonlóan a Partiumhoz. Azonban mind a Bánság, mind a Partium rendelkezik olyan társadalmi-gazdasági sajátosságokkal – az egyértelmű természet földrajzi különbségek mellett – melyek elkülönítik a Kárpát-medence más régióitól, így Erdélytől is. A homogenizációs tendenciák, a történelem viharai és az elmúlt évtizedek migrációi ellenére létezik egyfajta bánsági öntudat is, regionális identitás, melynek önmeghatározásában hangsúlyosan szerepel a tolerancia és a kulturális sokszínűség. A Bánság különállása és különválása olyan történelmi tény, amelynek gyökerei (pl. Temesi-Bánság [1718–1779], Szerb Vajdaság és Temesi-Bánság [1849–1860], Kikindai Szabad Kérület [1775–1876], Bánsági-határőrvidék [1779–1876] stb.) jelentős hatást gyakoroltak.

A Bánság-szindróma e vetületének mélységét mutatja, hogy a Duna–Körös–Maros–Tisza eurórégió magja is a Bánság.

JEGYZETEK

1. Lásd Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest; Süli-Zakar István (1997): Régiók a földrajzi térben. Comitatus VII.; Süli-Zakar István–Csüllög Gábor (2003): A regionalizmus történeti előzményei Magyarországon. In: Süli-Zakar I. (szerk.) A terület és településfejlesztés alapjai, egyetemi tankönyv. Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs; Tóth J. (1997): Régiók a Kárpát-medencében. In: Papp Norbert–Tóth József. (szerk.): Európa politikai földrajza. Pécs.
2. Bulla Béla–Mendöl Tibor (1947): A Kárpát-medence földrajz, Budapest.
3. Prinz Gyula (1924): Magyarország földrajza. Pécs
4. Mihailescu Vintila (1963).
5. Tővisi J. (1993): Erdély természetföldrajza. Nyíregyháza.
6. Cholnoky Jenő (1935), Pinczés Zoltán (2000): Erdély gazdasági életének természetföldrajzi alapjai. In: Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv 8.
7. Székely András (1975).
8. Prinz Gyula (1924), Cholnoky Jenő (1935).
9. Tóth József (1997): Régiók a Kárpát-medencében. In: Papp N.–Tóth J. (szerk.): Európa politikai földrajza. JPTE. Pécs.
10. Süli-Zakar István–Csüllög Gábor (2003): 38. old.
11. Tóth József (1997): 223. old.
12. Tóth József (1999): 128. old.
13. A Temesi Bánság fejlesztéséről lásd Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918. I. m. Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 25–44. old.; továbbá Marjanucz László (2002): Adalékok a Habsburg berendezkedés és telepítés bánsági történetéhez. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. 5. Szeged.

14. Marjanucz László (2003): Autonómia és regionalitás összefüggései a Temesi Bánság 18. századi történetében. In: Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.). Autonóm közösségek a magyar történelemben. Kiskunfélegyháza. 107–119. old.
15. Beluszky Pál (2001): A Nagyalföld történeti földrajza, Budapest–Pécs, 2001. Dialóg Campus – Beluszky Pál (2008): Magyarország történeti földrajza I–II., Budapest–Pécs, 2001. Dialóg Campus.
16. Beluszky Pál (2001): 239. old.
17. Borovszky Samu (1912): Magyarország megyéi és városai (Temes vármegye és Temesvár). 366. old.
18. Nagy Mariann (2003): A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Gondolat. Budapest.
19. Horváth Gyula (szerk.) (2009): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest.
20. Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918. In: Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 25–44. old.
21. Marjanucz László (2005): Szeged és Temesvár, a Délvidék regionális centrumai. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. 8. Szeged.
22. Gulyás László (2007): Vajdaság: Történeti áttekintés. 76–77. old. In: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 76–149. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beluszky Pál (2001): A Nagyalföld történeti földrajza, Budapest–Pécs, 2001. Dialóg Campus.
- Beluszky Pál (2008): Magyarország történeti földrajza I–II., Budapest–Pécs, 2001. Dialóg Campus.
- Bulla Béla–Mendöl Tibor (1947): A Kárpát-medence földrajz, Bp.
- Borovszky Samu (1911): Magyarország megyéi és városai (Temes vármegye és Temesvár).
- Cholnoky Jenő (1929): Magyarország földrajza, Pécs.
- Fodor Ferenc (1924): Magyarország gazdaságföldrajza, Bp.
- Frisnyák Sándor (1995): Tájak és tevékenységi formák, Miskolc–Nyíregyháza.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest.
- Gulyás László (2007): Vajdaság: Történeti áttekintés. In.: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest.
- Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918. In: Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 2009. 25–44. old.
- Kókai Sándor (2006): A Bánát helye a történelmi Magyarország regionális tagoltságában. In: III. Magyar Földrajzi Konferencia, Budapest (CD).
- Nagy Mariann (2003): A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Bp. Gondolat.
- Papp-Norbert–Tóth József (1999): A regionális fejlődés elméleti kérdései a Kárpát-medencében. Limes 1999/3–4. szám,
- Pinczés Zoltán (2000): Erdély gazdasági életének természetföldrajzi alapjai. In: Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv 8.
- Prinz Gyula (1924): Magyarország földrajza. Pécs.
- Süli-Zakar István (1997): Régiók a földrajzi térben. Comitatus VII.
- Tóth József (1997): Régiók a Kárpát-medencében. In: Papp N.–Tóth J. (szerk.): Európa politikai földrajza. Pécs, JPTE.
- Tövisi József (1993): Erdély természetföldrajza. Nyíregyháza.
- Süli-Zakar István–Csüllög Gábor (2003): A regionalizmus történeti előzményei Magyarországon. In: Süli-Zakar I. (szerk.) A terület és településfejlesztés alapjai, egyetemi tankönyv. Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs, 2003.